

ENDREI WALTER

Közkeletű tévedések a Gácsi Posztómanufaktúra történetével kapcsolatban

A Gácsi Posztómanufaktúra első évtizedeit a történeti hűség igényével sohasem írták meg. De nem is csodálható, hogy Sztudinka¹ a XX. század elején torz képet rajzol keletkezéséről, amikor a Barta I. által közzétett, 1847-re tehető üzemtörténeti vázlat² szerzője sem ismerte már az igazságot. Ilyenformán a szakirodalomba, ebből pedig a köztudatba egy sor mende-monda szivárgott; cáfolatukat a további téves idézgetések elkerülése végett az alábbiakban kísérem meg.³

Mindenekelőtt az *alapítás éve* szerepel hibásan minden forrásban és a szakirodalomban. Egyes kivételektől eltekintve⁴ 1767-re teszik a vállalat keletkezését, pedig legalább egy-két évvel korábbi. Erre bizonyíték az alább ismeretendő részvénytársasági szerződés, amely 1767. január 1-én Pesten kelt és már működő üzemről tesz említést. A 20 000 Ft-ot érő épület ekkor már áll; mivel az alapító Forgách gróf többször hivatkozik arra, hogy a linzi posztómanufaktúra mintájára építtette, az elhatározást nyugodtan időzíthetjük a hétéves háborút közvetlenül követő évekre. Emellett szól az is, hogy egyes szakembereket, pl. a ceruzaüzem vezetőjét már 1765 februárjában szerződtette Nürnbergből. Valószínű azonban, hogy a nagyüzemi termelés csak 1766-ban kezdődött, mert Geyer Ferenc üzemvezető 1768-beli alkalmaztatásáról írva e szavakat adja az alapító szájába: „. . . jetzt gehen mir die augen auf, ich habe ein grosses Lehrgeld gegeben, hätte ich dem Herre vor 2 Jahre gehabt, so wurden die Capitalien nicht in Windt gegangen seyn. . .”

Ki mondotta ezeket? Az 1847. évi vázlat szerzője szerint Forgách Antal, és ő szerepel *alapítóként* a későbbi forrásokban is. Pedig ez nyilvánvaló tévedés, hiszen 1761-ben született. Az üzem valódi alapítója az apa, Forgách János (1724—1774), ami egyébként egy sor levéltári bizonylattal igazolható,⁵ nem is szólva arról, hogy fennmaradt a linzi munkástoborzás leírása is (1. sz. melléklet) és a részvénytársasági szerződést is ő írta alá.

¹ Sztudinka F.: A gácsi posztómanufaktúra története. Magyar Iparfejlődés, 1906.

² Barta István: Adatok a gácsi posztógyár reformkori történetéhez. Történeti Szemle, 4, (1961) 143. l.

³ A levéltári bizonylatok — ahol külön fel nem tüntetem — az OL Kamarai ltár, Caus. Reg. Dir. Irathagyatékok, gácsi posztógyár iratai és Wien Hofkammer Archiv Komm. Ung. 36. Fasz. Rote Nr. 957.

⁴ A. Demian: Darstellung der Österreichischen Monarchie. Wien. 1805.

⁵ Az Udvari Kancellária még 1780-ban is a gácsi „Gr. Johann Forgachsche Wollzeug und Goldschlag Fabrik”-ról ír. OL Magyar Kancellária Acta Generalia 1780/341. De aki levéltári kutatásban járatlan, megtalálja az adatot helyesen K. G. Windisch: Geographie des Königreichs Ungarn c. könyvében (Pozsony, 1780) is.

Forgách János rendkívül agilis és vállalkozó kedvű főúr volt, talán az egyetlen a maga korában, aki nem mezőgazdasági nagyüzemének járulékát látta az általa felállított manufaktúrában. Lelkesedése tapasztalatlansággal és szeretelenséggel párosult: egyszerre vágott neki a 60-as évek első felében ötféle iparág meghonosításának Gácsott, ahol eleddig semmi sem létezett. Az öt szakma: a ceruza-, majolika-, selyemszalag-, aranyfüst- és gyapjuszövetgyártás persze semmilyen kapcsolatban nem állt egymással, és noha a legjobb helyekről szervezték be a szakembereket, rövidesen felemésztették az alaptőkét.⁶

A későbbi szerzők az első négy szakma gyakorlásáról nem tudnak már semmit, pedig legalább a 70-es évek végéig folyt a termelés.⁷

Az üzem *épületet* illetően sem világos a helyzet. Egyes szerzők úgy vélik, hogy kezdetben szórt manufaktúra volt, a falu házaiban folyt a termelés, később építették a központi épületet.⁸ Ez sem helytálló, mert egyes takácsok és a fonók a XIX. század közepén is „bedolgozók” maradtak, de a manufaktúraépületek már 1766-ban állottak. A négy épület: egy kétfödemes (egyemeletes?) központi traktus, melynek alapterülete 115 öl volt (23×5 öl), mellette a 10×4-öles festőház, továbbá az aranyverő ház és a 3-vályús, 6-kölyűs kallómalom. A részvénytársasági szerződés már a központi épület szárnyakkal való bővítését irányozza elő a flanelnyomás gépeinek és a tisztviselők irodáinak befogadására.

Ez az épület már tekintélyes, az 1770 körül metszett gyári címke tanúsága szerint kétemeletes⁹ háztömb. Az 1779. évi leltárból nyilvánvaló, hogy ekkor már az alábbi műhelyek kaptak helyet a központi épületben: válogató, fészülő, fonoda, cérnázó, fonalmosoda, szövöde, mosó, festőde, nyomó, appetúra, fonalraktár, festékraktár, áruraktár, iroda. Ebből következik, hogy a gácsi manufaktúra volt a korszak legkövetkezetesebben koncentrált hazai iparvállalata.

A legtöbb balhiedelem a vállalat *részvénytársasággá válásával* kapcsolatos. Az irodalom szinte egyöntetűen azt vallja, hogy Forgách Antal a nehézségek kiküszöbölése érdekében a XVIII. század végén szánta rá magát erre a lépésre, és így 1800-ban jött létre az első részvénytársaság.¹⁰ Márpedig ekkor már legalább a harmadik társulás következik be.

A már említett 1767. január 1-i részvénytársasági alapszerződést rendkívül korai volta miatt érdemes röviden ismertetni. A bevezetőben Forgách hangsúlyozza, hogy sok költséggel és fáradsággal bevezette, és a szükséges épületekkel és eszközökkel látta el ipari létesítményeit. Három üzem további növelését említi: gyapjuszövetekét, aranyfüst- és ceruzagyártását. Ezek bővítésére 25 000 Ft-ra van szüksége, amiért társaságot hív egybe és 50 db, egyenként 500 Ft-os részvényt bocsát ki abban a reményben, hogy mások is követik példáját. A részvények felét magának tartja fenn az eddigi beruházások és az anyag fejében, de az épületekért 600 Ft évi bért kér. Vállalja továbbá a távoli (Tugar patak melletti) kallóhoz való fuvar.

A társaság elhatározza, hogy a főépülethez két szárnyat kell építeni, amely a flanelnyomásnak és tisztviselőknek hivatott otthont adni. Forgách vállalja

⁶ Igen érzékletesen írja erről a korról *F. Geyer*: „... zu viellerley Fabricationen, als Bleystöffen, Majolin geschier, Seiden Band macherey, diese alle waren ein Schauerwetter der Cassa ...”

⁷ Egyedül a selyemszalag szövés nem igazolható 1768 után biztonsággal.

⁸ Így pl. *Mérei Gy.*: Magyar iparfejlődés (Bpest. 1951), aki Sztudinka nyomán azt sejteti, mintha a XIX. század elején gyökeres változás történt volna a koncentrált terén.

⁹ Egyetlen fennmaradt példánya OL Helytartótanácsi ltár Telonica Lad. D. fasc. 61. No. 17.

¹⁰ Az 1847. évi vázlat szerzője is ezt szögezi le: „Die Gründung als Actien-Gesellschaft datirt sich daher schon anno 1800 laut Urkunden.”

a felépítést és 300 Ft-ért ezt is bérbe adja. A szerződéskor működő 10 szövőszék kevés, számukat növelni kell. Megállapodnak egy igazgató, egy könyvelő-pénztáros és egy faktor alkalmazásában, akiknek fizetését és tennivalóját le-
szögezik. A haszonban, ill. a kárban a tagok a részvények arányában osztoznak, amelyeket 1767. április 1-ig be kell fizetni. Azonban 1770-ig lemondanak az osztalékról, az esedékes hasznot tehát tőkésítik.

Kilépni a társaságból csak 1770-től lehet. A részvényeket a következők jegyezték:

Forgách János	25
Grassalkovich A.	10
Klobusiczky F.	
kalocsa-i érsek	4
Cothmann báró	4
Orczy báró	2
Podmaniczky báró	2
Prónay	2
Rudnyánszky F.	1

Azonban 1770. március 1-én újabb szerződés jön létre, melyben az alap-tőkét 121 000 Ft-ra emelik fel, jóval magasabbra, mint a 30 év múlva létrejött társaságét! Ebben része lehetett annak, hogy a linzi munkások és különösen Geyer Ferenc eredményes tevékenysége következtében a vállalat nyereségesse vált. A részvényesek között számos új név tűnik fel:

Forgách János	150
Grassalkovich Antal	20
Batthyány József primás	10
Károlyi Antal	10
Erdődy Kristóf	10
Aspremont János	10
Beleznay Miklós tábornok	10
Horányi Antal	10
Szlávy Pál	4
Jankovich Antal	4
Révay Antal püspök	2
Rudnyánszky Farkas	2

A 242, egyenként 500 Ft-os részvény a 70-es években többször cserélhetett még gazdát, mert az 1779-ben készült osztalékhátrálék-listában megint új nevek bukkannak fel (pl. Gemmingen báró, Gludovác).

Tény, hogy a részvénytársaság 1800 után is számos alkalommal szerveződött át, többek közt 1818-ban, mely időből fennmaradt első részvényt 1. ábránk szemlélteti.¹¹

Ugyancsak elterjedt téves felfogás — Sztudinka és más szerzők nyomán — a manufaktúra korai gyártmány-profilját illeti. „... 1792-ig durva gyapjúáruk, szalaszposztó, daróc, pokróc...” írja pl. Mérei. Az eredeti, 1770—80

¹¹ Ennél korábbi hazai részvény tudomásom szerint csak egy 1807 előtti borossebesi részvény. OL Nádori ltár. Az ábra szerinti részvény eredetije a Szilassy-család iratai között található.

közötti árjegyzékek és leltárak tanúsága egészen más eredményre vezet bennünket.¹² Elég talán megemlíteni, hogy gyapjúszatent, plüss, nyomott fésűgyapjú flanelt, gyapjúbáronyt, damasztot, importált angorakecskeszörből készült különböző termékeket (pl. kamelottot, etamint, struck nadrágszövetet, különböző bélés szerzseket) állított elő a manufaktúra, összesen 23-féle cikket, szélesség és festékcsoport szerint 160 változatban. Pokróc és daróc ebben a választékban nem szerepel.

Érdekes talán ezzel kapcsolatban rámutatni, hogy a gácsi vállalat eredményesen versengett a 70-es években a hatalmas linzi manufaktúrával. Ennek szemléltetésére idézem itt kiadás előtt álló disszertációm egy táblázatát (ld. köv. old.).¹³

A gácsi ársor a készpénzfizetés esetén érvényes árat adja, a linzi árak fizetési feltételei nincsenek jelezve, de (második oszlop) 4⁰/₀ engedményt helyeznek kilátásba készpénzfizetésre. Az utolsó oszlop a linzi árak ⁰/₀-os eltérését jelzik a gácsiakhoz képest.

Alapvetően téves az a nézet is, mintha a gácsi manufaktúrát hazai *mun-kaerő* révén fejlesztették volna fel. Sztudinka és idézői Haltenberger Péter üzemvezető és más szepességi fonó-szövő szakmunkások alkalmaztatásában látják egy 1792-ben bekövetkezett kedvező fordulat indokát.¹⁴ A valóság ezzel szemben az, hogy 1768-ban Geyer Ferenc legalább 150 főnyi osztrák, bajor, cseh eredetű telepeket toborzott Linzben.¹⁵

Fennmaradtak még 51 személy részletes adatai: köztük 40 házas ember, 48 gyermekkel indult útnak. Ha tehát az 1768. augusztus 13-án kelt útlevél „150 Köpfen ohne Zurechnung der Kinder”-ről beszél, nyugodtan 250 körüli létszámot vehetünk tekintetbe. Nem kétséges, hogy a linzi manufaktúra hagyományai, a termelési rutin, a szakmunkások magukkal hozott szerszámjai döntő hatással voltak az indulási időszakra. Más kérdés, hogy Forgách János halála (1774), az üzemi tűzvész (1778), személyi surlódások, melyek a fiatal Forgách és az üzemvezető között zajlottak le (1780 óta) szétzüllesztették a vállalatot. Sok munkás önállóvá vált, ill. visszaköltözött Ausztriába úgy, hogy 1790 táján új szakmunkások felvétele árán lehetett csak megvetni az új részvénytársaság alapjait.

És itt felvetődik egy utolsó, el nem hanyagolható probléma, amely már a XIX. századba visz át bennünket: a *Forgách család szerepe* a gyár későbbi, jobban ismert történetében. A szakirodalom azt sejteti, mintha a vállalat és a család végérvényesen összeforrott volna. A valóságban Forgách Antal 1800-ban már csak egyszerű részvényes és a felügyelő bizottság ellenőre, halála után pedig fia ifj. Forgách Antal (1786—1851) már ilyen funkciót sem tölt be. A részvénytöbbség rövidesen elveszett a család számára és az irányításban Festetits Antal, valamint Szilassy József befolyása vált döntővé. A reformkorban elért, szinte visszaesés nélküli prosperálás és a gyárrá fejlődés Festetits nevéhez fűződik.

¹² A fentemlített források mellett felhívom a figyelmet az OL. Helytartótanácsi ltár Acta oeconomica Lad D. fas. 4. No. 13 alatt fellelhető cikklistára. Ezt pl. Karlovsky (Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 3 (1896) 1—64. l.) ismeri, de *Futó* (A magyar gyárpar története. Budapest. 1944) öt idézve naivan megjegyzi: (az üzem) „posztót még nem is gyártott . . .” — mintha bizony ez a fentidézetteknel értékesebb termék lenne!

¹³ Magyarországi textilmanufaktúrák a 18. században. Kandidátusi értekezés. Bpest. 1965. I. 290. l.

¹⁴ Mérei pl. így ír: „1792-ben már megfelelő vezetője is volt az üzemnek . . .” i. m. 114. l.

¹⁵ A Kamarai ltár idézett állagában található útlevél szövegét a 2. melléklet tartalmazza.

			Gács (1776 előtt)	Linz (1773)	-4%	Eltérés
Nyomott flanell	fekete vörös alapon	keskeny	0,32	0,24	0,23	-28
		széles	0,39	0,28	0,27	-29,5
Chalon	szász kék és zöld	keskeny	0,35	0,27	0,26	-26
		széles	0,42	0,31	0,30	-28,5
Gros de Naples	közönséges színekben	keskeny	0,31	0,35	0,34	+ 9,5
		széles	0,39	0,40	0,38	- 2,5
Struck	közönséges színben	keskeny	0,45	0,54	0,52	+15,5
		szász kék és zöld	0,50	0,57	0,55	+10
Camelottes	finom	keskeny	0,36	0,40	0,38	+ 5,5
		széles	0,33	1,00	0,58	+15
„Bárkány”	közönséges	keskeny	0,54	1,00	0,58	+ 7,5
		széles	1,05	1,06	1,03	- 3
Satin	félselyem	keskeny	2,12	(1,39)	1,35	-14(?)
		széles	2,24	(2,42)	2,35	+ 9(?)
Etamine	angora szőrből	keskeny	0,48	1,00	0,58	+21
		széles	0,57	1,06	1,03	+ 9,5
Serge de Nimes	3-ágú	keskeny	0,30	0,36	0,35	+16,5
		széles	0,35	0,36	0,35	0
Serge de Rome	vékony fonalú	keskeny	0,39	0,42	0,40	+ 2,5
		széles	0,42	0,45	0,43	+ 2,5
Carole	durva fonalú	keskeny	0,36	0,42	0,40	+11
		széles	0,40	0,45	0,43	+ 7,5
Serge de Nimes	közönséges színű	No. 2.	0,43	0,48	0,46	+ 7
		No. 4.	0,51	1,00	0,58	+ 7,5
Serge de Rome	szász kék és zöld	No. 2.	1,09	1,12	1,09	0
		No. 4.	1,03	1,00	0,58	- 8
Carole	virágos mintájú	keskeny	0,51	1,00	0,58	+13,5
		széles	0,48	0,54	0,52	+8,5

Ezzel szemben a Forgáchok teljesen kiszorultak az üzemből és egy korabeli (1833) ismeretlen forrás¹⁶ erről így elmélkedik: „Die Herren Grafen Forgacs waren aus anfänglichen Beförderern des ihnen einen bedeutenden Vortheil versprechenden Unternehmens nachher, wie es schien, missgünstige Beneider des Gewinnes der Aktionäre geworden.” A Forgách-család tagjainak a földbirtokukon álló gyár vezetőivel gyakori súrlódásaik voltak, amiről egy 1835. évi levél is beszédesen tanúskodik.¹⁷ A későbbi forrásokban sincs szó többé valamelyik Forgách irányító szerepéről, úgy hogy kimondható: a család jelentősége a manufaktúra szempontjából a XIX. században elenyésző.

A gácsi posztómanufaktúra történetének kontúrjai egyre határozottabban rajzolódnak ki. Méltányosnak látszik most már monográfikus feldolgozása, amihez a fenti helyreigazításokat szerény hozzájárulásnak szántam.

1. M E L L É K L E T

Macular der Bittschrift an einer K. K. Apost. Mayestät worin die betragten Umstände des Franz Geyer eines Zeug Fabrikanten zu Gatsch kurz abgefasset sind (Wien, 1782.)

(Caus. Reg. Dir. Irathagyatékok. Gácsi posztógyár iratai I. csomó)

Im Jahr 1768 ereignete es sich, dass ein Ungarischer Cavalier Seiner Excellenz Graf Johann von Forgacs nacher Linz kam, sich um meinen Namen erkundigte und um mich schickte. Ich gieng also gleich zu diesen Cavalier in Meinung, Er wolle mir etwas von meiner Arbeit abkaufen. Ich erfuhr aber das Gegendtheil: denn Er fragte mich so gleich, ob ich nicht Lust hätte, nach Gacs in Ungarn zu reisen um allda eine Zeug Fabrick von Wollen anzulegen, weil er vernehmen, dass ich das Werk vollkommen verstünde, daher wäre er hieher gereiset, in Absicht, mich mit zunehmen, denn er hätte schon durch zwey Jahr vieles Geld versplittert, und doch nichts zu Stande bringen können, weil es Ihne an einem Einsichtsvollen, und Verständigen Manne noch immer mangelte. Ich als ein rechtschaffener, und Ehrlich denkender Mann wiederrieth Ihm, wegen den allzugrossen Beschwerden, und Hinternüssen eine Derley Fabricken zu errichten. Dieser Cavalier aber widersezte mir (nach dem ich noch hinzusezte, dass der gleichen Fabricken der Gefahr aussgesezet sind, das daran verwendete Capital zuverliehren und zu lezt gar zu erarmen): dass er nicht allein wäre, diese Unternehmung auszuführen, und nennete mir 5. oder 6. andere Cavalier, welche auch mit Cointeressenten wären, und nicht ablassen würden ein derley Werk, wenn es nöthig seyn würde, zu unterstützen und sagte: wir Ungarn wollen auch nicht die lezten seyn, für das allgemeine Beste des Landes zu sorgen was gehet

¹⁶ Friedrich Ferdinánd evangélikus lelkész 1833. évi magyarországi útínaplója dr. Schneller Edith tulajdonában. A vonatkozó kivonatot a 3. melléklet adja.

¹⁷ Buchler Benedek üzemvezető írja Szilassy József elnöknek egy ilyen affér befejezéséről: „Gleich nach Hochdero Abfahrt ist die ebenfalls sehr gekränkte Gräfin gekommen, und war über ihre Würde herablassend so, dass es mir unmöglich war ihren schönen Worten zu wiederstehen . . . darauf bekam ich auch den andern Tag die Visite des Herrn Grafen Joh. Forgács, wo er mich um Entschuldigung bat . . . die beständige Anwesenheit Euer Hochgeboren in Tugar könnte die Bürgschaft seyn, dass ähnliche Unannehmlichkeiten denen Fabriquesbeamten sobald nicht wieder begegnen, obschon der leidenschaftliche Charakter des Herrn Grafen täglich sich verschlimmert”. Szilassy család ltára, II. csomó (Gácsi posztógyár 236 p.).

ACTIEN SCHEIN

Ueber Gulden Ein Tausend W. W. als ein in der k. k. priv. Gacser
Wollenzeug und fein Tuchfabrique durch ¹⁴ *Höchstsehrten*

*Joseph Szellafszky über Comissar
des k. k. Neograder Comitats.*

gemachte baare Einlage, wovon der Innhaber derselben die ersten
drey Jahre das gesetzmässige Interesse, dann aber die Dividende des
jährlichen Nutzens am ersten September jedes Jahrs baar ausbezahlt
erhält; ihre Sicherheit in dem Fabriks-Geschäft findet übrigens nur
im Sinne des bey dem üblichen Neograder Comitats intabulirten Actien-
Plans, und Societäts-Contracts aufkündbar, oder zu veräussern ist,
und im Gemässheit desselben die Vortheile oder Nachtheile, und ge-
richtliche Hilfe genüset. Urkund dessen, die hiezu von Seiten der
ganzen Societät autorisirte unterzeichnen und legalisiren.

So geschehen Gács den 9. August 1818.

Ueberfertigt durch den k. k. Neograder Comitats-Commissar
das ist: fl. 1000. — W.W.

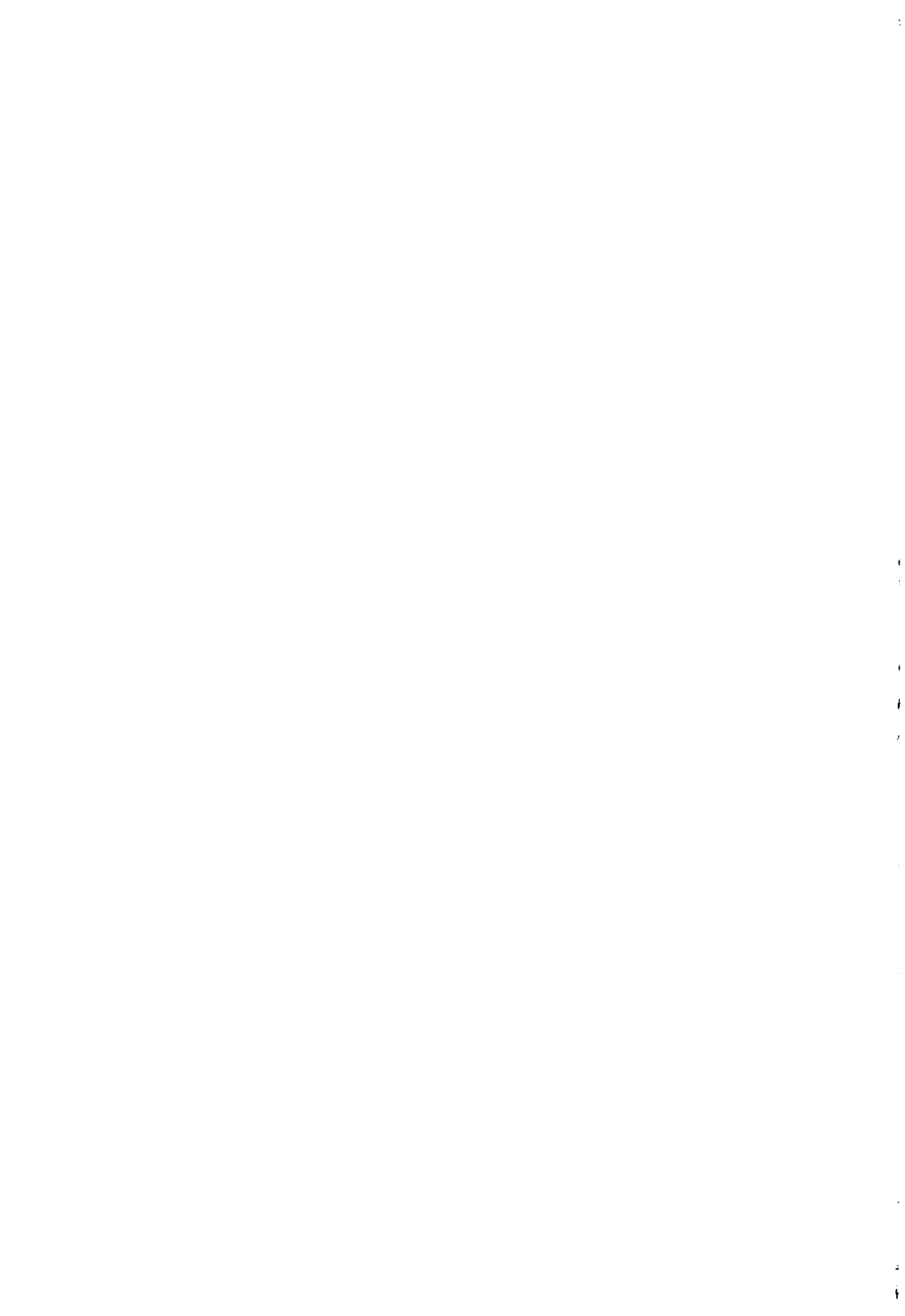
Pr. K. K. pr. Gacser Wollen
Zeug und fein Tuchfabrique.

Kaplan Szellafszky als Comissar

*Anton Szellafszky
als Comissar*

*Handgezeichnete Actie über ein Tausend Gulden Capital
Buch fol. 32 mit der Nummer 1000. — 1000 Ein-
tausend Gulden W. W. richtig abgemessen, besigt besattigt
Gács am 9. August 1818.*

*Menedek Bruchler
Act. Director*

für geld aus dem Lande sagte er, für Wollen Waaren, und wir haben Wolle genug im Lande, aber wir haben keine Fabrickanten, welche fähig wären eine Woll Fabrick anzulegen, um mit der Zeit dem Lande einen Nutzen zu verschaffen, und so weiter; Ich möchte mich nur Entschliessen diese Dienste anzutretten.

Ich aber entschuldigte mich mit deme, dass mir schon öfters dergleichen ansehnliche Dienste sind angetragen worden allein, da ich mein eigenes Werk und gutes Auskommen habe, nebst dem auch viele Arbeit in die K. K. allhiezig Linzer Fabrik liefern kann, so könnte ich mich hart oder gar nicht entschliessen in ein anderes Land zugehen, der ich ohnehin Länder genug versucht habe, ich bin mit meinem Brod zufriednen: wollen aber Euer Excellenz dass ich einen recommandiren solle, der tauglich und geschickt, wie es der gleichen Subjecta mehrere gibt, und welche vielleicht gerne gehen würden, so will ich es mit Freude thun. Aber alle meine Antworten waren vergebens. Denn er sagte: wenn er mich nicht bekömt, so wolle er auch keinen andern deses anvertrauen.

Dieser Graf blieb von Montag bis Sonnabend zu Linz, und kam täglich entweder zu mir oder liess mich zu ihm rufen, er machte mir die theuersten Versicherungen, und Verheissungen, bis ich endlich mich überreden liess, und einen Contract, wie die hiebey liegende fidimirte Copia dieses sub N: ausweist, mit ihm aufsetzte und beschloss.

2. SZ. MELLÉKLET

Geyer F. és az általa szerződött munkások útlevele (ugyanott)

Wir N. Burgermeister, Richter und Rath, der Kaiserlich-Königlichen und Landesfürstlichen Haupt-Stadt Linz im Erzherzogthum Oesterreich ob der Enns urkunden hiemit, dass in allhiesiger Stadt, und dieser ganzen Revier herum (Gott seye höchst-schuldigster Dank) ganz rein-gut und gesunder Luft seye; und zumahlen Fürweiser diess

Franz Geyer Zeug Fabricant mit seinem . . . zur Arbeit aufgenommenen Personali von 150 Köpfen ohne Zurechnung der Kinder Bestehend nach Gáz in Hungarn in dem Neugrater Comitatz zu Tit. Herrn Grafen J. Forgacsch in die von Hochdero selben errichtete Fabrica zu gehen (?) des willens als haben Wir demeselben auf geschehen geziemendes Anlagen gegenwärtige Attestation, und respektive Foede hiemit unter Unser und gemeiner Stadt hiefür gedruckten kleinern Secret-Insiegel zu dem Ende ertheilet, damit solcher mittels derselben aller Orten frey, sicher und unaufgehalten passirt, und eingelassen werden möchte, so Wir in derley Occurrentien hinwiederum zu beobachten, und zu recipirciren beflissen seyn werden. Actum Linz den 13. ten August Anno 1768.

3. SZ. MELLÉKLET

Friedrich Ferdinánd 1833-beli naplójából

(Dr. Schneller Edit tulajdonában)

„Gács liegt nur eine Meile von Lossoncz. Es ist ein Flecken am Fusse eines Berges auf dem ein ansehnliches von einem Grafen Forgacs bewohntes Schloss steht. Die grössen Fabriksgebäude, ausserdem ein k. k. Salzmagazin

und die hübsche Wohnung eines Bruders des auf dem Schlosse residierenden Grafen geben dem Flecken einiges Ansehen. . . Die Gatscher Tuchfabrik ist ein in ihrer Art einzige Merkwürdigkeit des Ungarischen Reiches, nehmlich bis jetzt die einzige in demselben bestehende Fabrik von Bedeutung. Sie ist ein auf Aktien gegründetes National Unternehmen; der Erzherzog Palatinus selbst hat Antheil daran und führt das Protektorat darüber, hat aber die nähere Aufsicht dem Comes Szilassy übertragen. Die Herrn Grafen Forgacs waren aus anfänglichen Beförderern des ihnen einen bedeutenden Vortheil versprechenden Unternehmens nachher, wie es schien, missgünstige Beneider des Gewinnes der Aktionäre geworden. Der am meisten betheiligte unter diesen, der auch zugleich von dem wärmsten patriotischen Eifer für die Anstalt beseelt war, wer ein allgemein verehrter bejahrter Edelmann, Herr v. Festetics, jedoch nicht zu verwechseln mit dem Grafen Festetics, dem Stifter der Georgikons zu Keszthely. Sein von dem vaterländischen Künstler Ferrenczi aus vaterländischem Marmor gehauenes Brustbild hatte die Aktien-Gesellschaft in der Fabrik aufstellen lassen. Auch Herr Friedr. Liedemann war ein eifriges Mitglied dieser Gesellschaft. Die mit den besten Maschinen Englands und Niederlands versehene Fabrik beschäftigte einige 40 Webstühle und liefert unter anderen ein schwarzes Tuch von ausgezeichneter Güte dessen sich der patriotische Ungarische Adel vorzugsweise zu dem grand-costume seiner National Tracht und schwarze Husaren-Kleidung bediente. Nach Besichtigung der Fabrik und ihrer Arbeiten besuchte ich den Schlossberg und den dahinter liegenden gräflichen Garten. . .”